
WAAROM EEN GEDRAGSCODE VOOR INFORMATIEPROFESSIONALS?

Steven VAN IMPE

Consulent wetenschappelijk werk, Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience

Lid van de werkgroep Beroepscode voor Informatieprofessionals, Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie (VVBAD)

Dit artikel verscheen in *META*, nr. 5 (juni 2011). De VVBAD verleende ons toelating tot reproductie.

Cet article a déjà été publié dans *META*, n° 5 (juin 2010). Il est reproduit avec l'aimable autorisation de la VVBAD.

▪ Sinds 2009 werkt de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie (VVBAD) aan een gedragscode voor informatieprofessionals, een document met morele richtlijnen voor iedereen die in een bibliotheek werkt. Dit artikel bespreekt de lokale en internationale context van die gedragscode. Ook de manier waarop ze tot stand kwam komt aan bod. Een belangrijk deel van het artikel gaat over de redenen waarom zo'n document nodig of nuttig is. Verschillende voorbeelden maken duidelijk dat een gedragscode veel meer is dan een beleidend vingertje: de waarden die bibliotheekmedewerkers vaak reeds impliciet koesteren worden erin vastgelegd, zodat ze intern, maar ook naar klanten en overheden toe scherpgesteld worden. Zo wordt de gedragscode een hulpmiddel om de sector nog verder te professionaliseren.

▪ Depuis 2009, la Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie (VVBAD) s'active à la mise au point d'un code de bonne conduite pour les professionnels de l'information, un document avec des directives morales pour tous ceux qui travaillent dans une bibliothèque. Cet article analyse le contexte local et international de ce code. La façon dont il a vu le jour est examinée. Une partie importante de l'article expose les raisons de la nécessité ou de l'utilité d'un tel document. Divers exemples montrent clairement qu'un tel code est bien plus qu'une simple vue de l'esprit: ce sont là des valeurs dont les collaborateurs de bibliothèques ont déjà bien souvent été implicitement invités à adopter, de manière qu'elles soient appliquées tant en interne que vis-à-vis de leurs clients et des autorités. Ainsi, le code devient un bon moyen pour professionnaliser davantage le secteur.

Een ethische code, ook voor bibliothecarissen?

Er zijn van die dingen waarvan het bestaan zo evident lijkt, dat je er niet bij stil staat. Tot iemand er expliciet naar vraagt, en blijkt dat ze niet bestaan. Ik heb het dan niet over chips met kersensmaak of een kattenbak die zichzelf schoonmaakt, maar over een internationale ethische code voor bibliothecarissen.

De vraag naar die code kwam van het agentschap Kunsten & Erfgoed, dat in 2008 druk bezig was met de voorbereidingen van het nieuwe cultureel-erfgoeddecreet. Daarin zou een erken-

ningsprocedure voor erfgoedbibliotheken voorkomen. Bij de erkenning van musea en archieven wordt in het decreet telkens expliciet verwezen naar de codes van de International Council on Archives (ICA) en van de International Council of Museums (ICOM). Maar de International Federation of Library Associations (IFLA) blijkt niet over een dergelijke overkoepelende tekst te beschikken. Wel is er een webpagina met de veelbelovende titel *Professional Codes of Ethics for Librarians*, maar die blijkt enkel links te hebben naar vijftig verschillende documenten van nationale organisaties. België komt op die lijst niet voor: noch federaal, noch regionaal bezitten wij een dergelijke code. Op Luxemburg na komen alle buurlanden wel in

de lijst voor.

Blijkbaar bestond er elders dus wel nood aan zo'n ethische code voor bibliothecarissen. Opvallend is ook de diverse invalshoek die de verschillende landen nemen: in het verre oosten is er veel aandacht voor de waardigheid van het beroep, terwijl de code van de Verenigde Staten meer nadruk legt op het recht op privacy van de gebruikers.

In 2006 onderzocht bibliotheekwetenschapper Wallace Koehler een viertal verschillende nationale codes. In het artikel *National library associations as reflected in their codes of ethics: Four codes examined* stelde hij dat deontologische codes vier verschillende genres vertegenwoordigen:

- De deontologische code, waarbij de plicht van de bibliothecaris centraal staat.
- De utilitaire code, gericht op het maximale nut voor zoveel mogelijk mensen.
- De juridische code, die net als de deontologische code gebaseerd is op plichten maar meer nadruk legt op gevolgen bij overtredingen van deze regels.
- De naar een hoger doel strevende code ('aspirational'), waarbij de code de gewenste houding van een bibliothecaris reflecteert, minder op regels gericht is en vaak verheven taal gebruikt.

Volgens Koehler bevatten bijna alle gedragscodes voor bibliothecarissen, ongeacht het genre dat ze volgen, dezelfde basiswaarden. Die werden wel vaak anders verwoord of in een andere volgorde van onderling belang geplaatst. Deze aspecten kwamen in elk geval in elke onderzochte code terug:

- Dienstbaarheid aan de gebruiker
- Het recht op gelijke toegang tot informatie
- Respect voor de eigenheid van de gebruiker
- Het recht op privacy en vertrouwelijkheid van persoonsgegevens
- Het intellectueel eigendom en auteursrecht
- Geletterdheid, met daarbij ook informatiegeletterdheid en technische kennis
- Het bewaken en bewaren van erfgoed ("stewardship")
- De professionele en maatschappelijke plichten van bibliothecarissen

Is er in Vlaanderen wel nood aan zo'n ethische code? Uiteindelijk leven wij toch in een rechtsstaat en niet in een dictatoriaal regime, en is er

geen sprake van iets als een *Patriot Act*. Als bibliothecarissen worden wij uiteraard eveneens geacht de wet te kennen en te volgen, en er zijn genoeg wetten die het domein van de bibliothecaris beheersen: het verbod op discriminatie, de wet op het intellectuele eigendom,...

Maar er is een verschil tussen wetten en waarden: een gemeenschappelijk aanvoelen van wat juist en fout is, wat hoort en wat niet hoort. Waarden zijn persoonlijk, maar ze kunnen ook gedeeld worden - door een natie, door een familie, of door een beroepsgroep. Uit het hierboven reeds aangehaalde onderzoek van Koehler blijkt dat bibliothecarissen wereldwijd erg gelijkaardige waarden hebben. Die waarden zijn dus min of meer eigen aan het beroep, en we kunnen er van uitgaan dat de meerderheid van de informatieprofessionals bij ons ze ook delen. Maar ze zijn intuïtief, niet neergeschreven, en dus moeilijk af te dwingen of te verdedigen. En hier komt de ethische code in beeld.

Een ethische code of gedragscode voor een beroepsgroep bestaat uit een verzameling regels die de waarden van die beroepsgroep expliciteren. Hoe expliciet ze juist zijn hangt ondermeer af van het gekozen genre (deontologisch, utilitair, juridisch of aspirationeel), en de keuze van het genre lijkt dan weer cultureel bepaald te zijn. Uit onderzoek van P. Shachaf (2005) naar 28 beroepscode van bibliotheekorganisaties blijkt dat langere codes meestal voorkomen bij landen die meer nood hebben aan houvast, terwijl kortere codes over het algemeen voorkomen bij landen die toleranter zijn tegenover onzekerheid en meer verantwoordelijkheid bij het individu leggen.

Daarbij kan een ethische code een hulpmiddel zijn - maar ook niet meer dan een hulpmiddel. Elke situatie en context is immers anders. In sommige bibliotheken zal men het installeren van een filter op het computernetwerk zien als een weldaad, terwijl dit in andere bibliotheken als een vorm van ontoelaatbare censuur beschouwd zal worden. Een ethische code kan daarin geen ondubbelzinnig antwoord opleggen: er moet steeds ook rekening gehouden worden met de context. Uiteindelijk is het het gezonde verstand van de bibliothecaris dat bepalend is. Maar dat gezonde verstand kan soms ook baat hebben bij een ruggesteun.

Naar een Vlaamse gedragscode

voor bibliothecarissen

Vanuit al die overwegingen startte de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie (VVBAD) in de lente van 2009 met een werkgroep om zo'n deontologische code voor de hele sector samen te stellen, met vertegenwoordigers uit verschillende types van bibliotheken. De werkgroep bestond uit Els Bervoets (Katholieke Hogeschool Mechelen), Paul Heyvaert (ABD-BVD), Patrick Vanhoucke (Hoofdstedelijke Openbare Bibliotheek), Patrick Vanouplines (Vrije Universiteit Brussel), Bruno Vermeeren (VVBAD), en Steven Van Impe (Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience). Die brede basis zorgde voor tal van boeiende gedachtenwisselingen over de gevolgen en repercussies van bepaalde voorstellen. We werden gedwongen om zo algemeen mogelijk te denken, maar tegelijkertijd voldoende specifiek te blijven.

Om enigszins vertrouwd te geraken met de materie vergeleek de werkgroep verschillende ethische codes: in de eerste plaats de ethische codes van bibliotheekverenigingen in andere landen, te vinden via de IFLA-website, maar daarnaast ook de reeds genoemde codes van de ICOM en ICA. Omdat het niet mogelijk bleek alle nationale bibliotheekcodes te bestuderen, werd gekozen voor die van de buurlanden en die van enkele wereldwijd verspreide landen die bekend staan om hun "bibliotheekcultuur".

Deze verschillende codes werden kort samengevat, waarbij vooral gelet werd op vier aspecten. In de eerste plaats wilden we natuurlijk weten hoe de code gestructureerd was, want dat zou ons helpen bij het samenstellen van onze eigen code. Ten tweede hadden we aandacht voor de terminologie: hoe werd de code zelf benoemd, op wie was hij precies van toepassing en dergelijke. Ten derde zochten we naar de inbedding van de code in de wetgeving, en ten vierde naar de juridische status van het document of de manier waarop hij door het veld was geaccepteerd.

Als voorlopig stramien voor onze brainstorm vertrokken we van de Franse *Code de déontologie du bibliothécaire*, die vier invalshoeken of hoofdstukken omvat: het beroep, de collectie, de gebruiker en de overheid. Ideeën uit de leesopdracht werden in die vier kwadranten samengebracht, om ze later te kunnen clusteren. De code werd geschreven tijdens een aantal brainstormsessies, gevolgd door het kritisch en nauwgezet lezen en herlezen van de code om tegenspraak

en overlapping zoveel mogelijk te vermijden. Op gezette tijdstippen werd de tekst ook voorgelegd aan derden, om tunnelvisie te vermijden.

Al snel kwam de werkgroep ook tot de overtuiging dat het beter was te spreken van een gedragscode voor de informatieprofessional. Het moet een bron van inspiratie zijn voor de houding van elke informatieprofessional: iedereen die bij de werking van de bibliotheek betrokken is, moet zich aangesproken voelen, niet enkel de (officiële) bibliothecaris maar ook onthaal- en baliepersoneel, boekbinders, magazijnmedewerkers, catalografen en beheerders van e-bronnen. Op die manier wordt de gedragscode ten dele een uitbreiding van de beroepsprofielen die de VVBAD al enkele jaren eerder had opgesteld.

De gedragscode als ruggensteun voor de professionele werking

De gedragscode waar we zijn uitgekomen is veel meer dan een verzameling regels, het is een attitude: wat mag men van een goede bibliothecaris verwachten? Daaronder valt bijvoorbeeld ook de plicht om zichzelf bij te scholen, om mee te zijn met de moderne informatietechnologie. Het blikveld is veel breder dan het verbod op discriminatie of de wet op de overheidsopdrachten: het gaat om de bewaking van de kwaliteit van onze dienstverlening als bibliothecaris.

Daarmee zijn we behoorlijk afgeweken van wat ons als werkgroep oorspronkelijk voor ogen stond, maar bij nader inzien lijkt het een logische manier om te werk te gaan. Door de zuiver ethische regels in een bredere context van een gedragscode in te bedden, wordt duidelijk dat ze niet op zich staan. In vrijwel elk aspect van het bibliotheekwerk komen beslissingsmomenten voor, en daarbij moet telkens het belang van de bibliotheekgebruiker (de klant) voor ogen gehouden worden. Eigenlijk is dat het uitgangspunt van de deontologische code.

Tel daarbij de vaststelling dat in sommige situaties bepaalde regels elkaar kunnen tegenspreken. In zo'n geval is het nuttig dat de ethische code uit meer bestaat dan een soort van "tien geboden". In de eerste plaats biedt de code als geheel dan al een houvast bij het interpreteren van de verschillende regels en het maken van afwegingen. Bovendien moedigt de ge-

dragscode de bibliothecaris aan om zich bewust te zijn van de brede context van zijn job, en daarin ook een positie in te nemen. De morele plicht om zich bij te scholen over nieuwe informatietechnologieën kan een bibliothecaris bijvoorbeeld helpen om de internetfilters op openbare pc's, die een vorm van censuur betekenen, zodanig te verfijnen dat enkel het echte misbruik wordt voorkomen, en er niet onnodig nuttige informatie (bijvoorbeeld informatie over seksueel overdraagbare aandoeningen) wordt afgeschermd.

Vanuit die overweging vroeg de raad van beheer van de VVBAD ons ook om per regel enkele voorbeelden of "cases" te voorzien, die de regels zouden verduidelijken. Zo wordt de gedragscode meteen erg concreet; dit proces gaf ook aanleiding om verder te schaven aan de verwoording van de regels zelf, omdat het verborgen interpretatieproblemen aan het licht bracht.

De gedragscode is zoals gezegd bedoeld als ruggesteun: in wezen zal de bibliothecaris zijn gedrag nauwelijks moeten bijsturen. De code vertrekt immers van de gedeelde, impliciete waarden die haast elke informatieprofessional reeds in zich draagt. Die waarden worden in de code deels geëxpliciteerd, en dat maakt het ook een erg interessant instrument voor het bibliotheekbeleid: waar het vroeger erg moeilijk was om naar die waarden te verwijzen, kan nu verwezen worden naar de gedragscode die door een beroepsorganisatie is samengesteld. Bij toetsing van de werking van een bibliotheek kan men teruggrijpen naar deze gedragscode. Zo bezien zou de code in bepaalde gevallen ook als een "best practice" worden beschouwd - dat was natuurlijk de achterliggende bedoeling van het agentschap Kunsten & Erfgoed toen het de VVBAD vroeg of zo'n code überhaupt bestond.

Ook bibliotheken zelf kunnen de code gebruiken om hun waarden duidelijk te maken aan haar stakeholders: de moederinstelling, de overheid,

de klant,.. De bibliotheekwereld kan met deze gedragscode haar eigen waarden beschermen tegen inmenging van buitenaf. Wanneer een wetenschappelijke bibliotheek publicaties opneemt die in de ogen van haar hogere overheid een verdacht politiek standpunt innemen, kan de bibliotheek wederwoord bieden door te wijzen op haar morele plicht om de collectie objectief en meerstemmig samen te stellen, en dus ook afwijkende meningen op te nemen. Maar het hoeft niet altijd zo gevoelig te zijn: de plicht van een bibliothecaris om zich bij te scholen, ingeschreven in de gedragscode, kan bijvoorbeeld worden gebruikt om te pleiten voor de noodzakelijke vormingsuren voor medewerkers.

Inmiddels werd de code goedgekeurd door de raad van beheer van de VVBAD, en zal ze in het najaar gepubliceerd worden. Tijdens een eerste voorpublicatie op de website van de VVBAD kwam er weinig reactie, waaruit we durven opmaken dat de code zoals verwacht geen fundamentele bezwaren oproept. Er worden van de bibliothecaris ook geen (grote) aanpassingen verwacht: zoals gezegd is de code meer bedoeld om reeds bestaande waarden op schrift vast te stellen, waarmee we weer een kleine maar belangrijke stap hebben gezet voor de verdere professionalisering van de sector.

En voor wie er zo meteen *Google* bij haalt: zelfreinigende kattenbakken blijken effectief te bestaan, ondermeer de Cat Genie Self-Cleaning Litterbox.

Steven Van Impe
Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience
Hendrik Conscienceplein 4
2000 Antwerpen
steven.vanimpe@stad.antwerpen.be

April 2011

Bibliografie

Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie. *Beroepscode voor informatieprofessionals in bibliotheken en documentatiecentra* [online]. <<http://www.vvbad.be/beroepscode>> (geraadpleegd op 11 april 2011).

Koehler, Wallace. National library associations as reflected in their codes of ethics: Four codes examined. *Library Management*, 2006, vol. 27, nr 1/2, p. 83-100.

Shachaf, Pnina. A global perspective on library association codes of ethics. *Library & Information Science Research* [online], herfst 2005 (geraadpleegd op 11 april 2011), vol 27, nr 4, p. 513-533.

<http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/8941/1/Code_of_Ethics.pdf>